

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ ΤΟΥ ΕΥΞΕΙΝΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Ηλίας Πετρόπουλος
Ιστορικός-Αρχαιολόγος

Από τα πιο ενδιαφέροντα κεφάλαια της αρχαίας ελληνικής ιστορίας αποτελεί εκείνο που περιλαμβάνει τις φιλόδοξες προσπάθειες των προγόνων μας να ανοίξουν νέους ορίζοντες εμπορικής και πολιτιστικής επαφής με λαούς και εθνότητες αγνώστων μέχρι τότε σ' αυτούς περιοχών. Τα ελληνικά καράβια μετέφεραν τους θαλασσοπόρους, οι οποίοι, αφήφώντας τους κινδύνους, ανταποκρίθηκαν θετικά στο μεγάλο πειρασμό για ανίχνευση και κατάκτηση νέας γης. Αυτή η δραστηριότητα, που κλιμακώθηκε στα τέλη του 8ου αιώνα και συνεχίστηκε μέχρι τον 6ο αι. π.Χ., χαρακτηρίστηκε από τον R. Horregh ως "Εποχή των περιπετειών"¹.

Αποτέλεσμα αυτής της επικίνδυνης εκστρατείας ήταν η δημιουργία ενός αρκετά μεγάλου αριθμού αποικιών, διασκορπισμένων σ'ολόκληρη τη μεσογειακή λεκάνη και στον Εύξεινο πόντο.

Ξεχωριστή ενότητα στην ιστορία αποτελούν οι αποικίες του βόρειου Εύξεινου πόντου. Η συστηματική αρχαιολογική μελέτη της περιοχής αυτής άρχισε μετά τη λήξη του Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου και συνεχίζεται και σήμερα. Τα αποτελέσματά είναι πάρα πολύ σημαντικά. Πόλεις χαμένες στα βάθη των αιώνων, σκεπασμένες με χώμα και στάχτη, έχουν κάνει την εμφάνισή τους, συμπληρώνοντας την εικόνα της ιστορικής εξέλιξης των Ελλήνων.

Οι πρώτες μαρτυρίες της ελληνικής παρουσίας στα βόρεια παράλια της Μαύρης θάλασσας εντοπίζονται στο νησάκι Μπερεζάν, που βρίσκεται στο λιμάνι που σχηματίζουν οι ποταμοί Μπουγκ και Δνείπερος² (κατά τους αρχαίους, Ύπανις και Βορυσθένης αντίστοιχα). Το ανάγλυφο του νησιού είναι σχετικά επίπεδο, με κάποια έξαρση στη νότια πλευρά. Το μήκος του Μπερεζάν είναι περίπου ένα χιλιόμετρο. Στα βόρεια του νησιού ανακαλύφθηκαν λειψάνοι του αρχαίου οικισμού και του νεκροταφείου³. Τα αρχαιότερα ευρήματα ανάγονται στο 2ο μισό του 7ου αιώνα π.Χ., κατά το οποίο ιδρύθηκε ο οικισμός⁴. Αναπάντητο παραμένει το ερώτημα αν ο ελληνικός αυτός οικισμός κτίστηκε πάνω στα θεμέλια παλαιότερου οικισμού, όπως επίσης και το πρόβλημα που αφορά το σκοπό της ίδρυσής του.

Το γεγονός της εμφάνισης του οικισμού σε νησί δεν είναι μοναδικό. Υπήρξαν παρόμοια παραδείγματα, όπως η ίδρυση της Απολλωνιάδος και της Ίστριας, στα δυτικά παράλια του Εύξεινου πόντου⁵, αλλά και η ίδρυση στην Ιταλία της

αποικίας Πιθηκούσας, στη νησίδα Ischia, απέναντι από την οποία ιδρύθηκε αργότερα η πόλη Κύμη (γύρω στα μέσα του 8ου αιώνα π.Χ.)⁶.

Ακριβώς την ίδια μοίρα είχε και το Μπερεζάν, η αρχαία Βορυσθενίδα. Από τη στιγμή που οι κάτοικοί του εγκαταστάθηκαν και άρχισαν να ασθάνονται κύριοι του νησιού, συνειδητοποιώντας την ελλειψη καλλιεργήσιμου χώρου, έστρεψαν τα βλέμματά τους στην απέναντι ηπειρωτική γη, όπου τελικά έχτισαν την Ολβία, στη δυτική πλευρά του λιμανιού του ποταμού Μπουγκ. Η χρονολογία ίδρυσης της πόλης αυτής, που ήταν δημιούργημα των αρχαίων Μιλησίων⁷, δεν είναι απόλυτα εξακριβωμένη. Άλλη αποικία των Μιλησίων ήταν το Παντικάπαιο⁸, σήμερα Κέρτς, που λειψανά του βρέθηκαν στο βορειοανατολικό άκρο της Κριμαίας, στη δυτική πλευρά του Κιμμερίου Βοσπόρου — ονομασία με την οποία οι Έλληνες χαρακτηρίζαν το θαλάσσιο πέρασμα που ενώνει τη Μαύρη θάλασσα με την Αζοφική⁹. Η ανασκαφική έρευνα της πόλης έδειξε ότι τα πρώτα θεμέλια της ελληνικής αποικίας είχαν χτιστεί επάνω στα

Τσαρσκι κουρκάν, Κερς, 4ος αι π.Χ. Ύψος 17 μ., πλάτος διαδρόμου 36 μ., υλικό κατασκευής ασβεστολιθός.

Το τσαρσκι (βασιλικό) κουρκάν πιστεύεται ότι ανήκει στη δυναστεία των Σπαρτιάδων.

ερείπια προηγούμενου, μη ελληνικού οικισμού, απ' όπου προέρχεται και χάλκινος πέλεκυς της υπομικηναϊκής περιόδου¹⁰. Χαρακτηριστικό αυτού του πελέκειας είναι η εγχάρακτη απεικόνιση του ηλιακού δίσκου και ενός ταύρου(;) στη μια του όψη. Βρέθηκαν επίσης λίθινα εργαλεία και τμήματα από σκεύη της ίδιας περιόδου. Σύμφωνα με την αρχαία παράδοση, τα παραπάνω ευρήματα πρέπει να ανήκουν στον λαό των Κιμμερίων, οι οποίοι "έκέκτηντο μεγάλην ποτέ ἐν τῷ Βοσπόρῳ δύναμιν, δι' ὅπερ καὶ ὁ Κιμμερικὸς Βόσπορος ὠνομάσθη"¹¹. Ο Ηρόδοτος μνημονεύει ότι στην εποχή του υπήρχαν τα "Κιμμέρια τείχεα", "πορθήγια Κιμμέρια" και "χώρη οὐνομα Κιμμερή"¹². Ο Στράβων αναφέρει σχετικά ότι στα ορεινά της χώρας των Ταύρων (νότια Κριμαία) υπάρχει το όρος Τραπεζούς, που κοντά του βρίσκεται ένα άλλο, το όρος Κιμμέριον, το όνομα του οποίου προέρχεται από τους Κιμμέριους που κυριαρχούσαν κάποτε στο Βόσπορο¹³. Στους ίδιους οφείλει την ονομασία της και μια αρχαία ελληνική πόλη που βρισκόταν στη δυτική πλευρά του Κιμμερίου Βοσπόρου, στο νότιο άκρο του. Πρόκειται για το Κιμμερικόν "ἐπὶ χερσονήσῳ ἰδρυμένην τὴν ἰσθμὸν τάφρω καὶ χώματι κλείουσα"¹⁴. Οι αρχαιολογικές ανασκαφές, που έγιναν στο δυτικό άκρο της πόλης, κάτω από το στρώμα της ελληνιστικής εποχής, έφεραν

στο φως στρώμα της Ύστερης Χαλκοκρατίας, με πολλά ευρήματα, μεταξύ των οποίων και έναν κομματοσμένο λίθινο πέλεκυ, λίθινα εργαλεία και απομεινάρια κεραμικής¹⁵. Σημαντική είναι και η ανεύρεση πλήθους γυναικείου ειδωλίου ύψους 11,7 εκ., που ανήκει στην ίδια εποχή με τα προηγούμενα ευρήματα και πιθανώς είχε θρησκευτικό χαρακτήρα. Όσον αφορά τη γλώσσα των Κιμμερίων, οι γλωσσολόγοι την εντάσσουν στην οικογένεια της αρχαίας περσικής γλώσσας. Η άποψη αυτή ενισχύεται από τα κύρια ονόματα τριών βασιλέων, που αποτελούν τα μοναδικά γλωσσικά στοιχεία που έχουν απομείνει από αυτό το λαό ως τις μέρες μας¹⁶. Ορισμένοι μελετητές πιστεύουν ότι περσικής προελεύσεως είναι και μερικά τοπωνύμια, όπως, για παράδειγμα, το επίθετο Άξενος, που είχε αποδοθεί στη Μαύρη θάλασσα, για να υποδηλώσει τη δύσκολη πλεύση των πλοίων, και το όνομα της πόλης Παντικάπαιο. Συγκεκριμένα, το επίθετο Άξενος προέρχεται από την αρχαία περσική λέξη "Axsaina", που σημαίνει βαθύμπλε ή σκούρο γκριζό, δηλαδή

μαύρο, απ' όπου και η Μαύρη θάλασσα¹⁷. Για το όνομα Παντικάπαιο, η ίδια άποψη υποστηρίζει ότι είναι η ελληνική παραφθορά της αρχαίας περσικής έκφρασης "panti kapā", που ερμηνεύεται ως "δρόμος του ιχθύος"¹⁸. Εκτός από τα τοπωνύμια, υπάρχουν και κύρια ονόματα που έχουν την ίδια καταγωγή και αναφέρονται σε επιγραφές. Έτσι, σ' ένα επιτάφιο επίγραμμα του 4ου αιώνα π.Χ. είναι γραμμένο "Νεο(υ)μήριος Ασπαμθάρεος". Βρέθηκε στο Κερς το 1901 και φυλάσσεται στον μουσείο της πόλης¹⁹. Ένα άλλο επιτάφιο επίγραμμα του ίδιου τόπου και χρόνου αναφέρει "Κλέω Μάζτος γυνή"²⁰. Τα ονόματα Ασπαμθάρες και Μάζς, σύμφωνα με τον L. Zgusta, είναι περσικά²¹. Φαίνεται πως ο λαός αυτός εξελληνίστηκε γρήγορα, τουλάχιστον όσοι απομείναν στην περιοχή της Σκυθίας, γιατί ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί πως οι Σκυθες έδωξαν από την περιοχή τους Κιμμέριους, πράγμα το οποίο πιστοποιεί και ο Στράβων. Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι κάτοικοι του Παντικάπαιου δεν ήταν μόνο οι Έλληνες μετανάστες και οι

Λάγυθος, Τεμπίρ-Γκορά (Κερς), δεύτερο μισό του 7ου αι. π.Χ., ύψος 0,27 μ. Το αγγείο ανήκει στον κύκλο του "ανατολιζόντος" ρυθμού. Πιθανόν να κατασκευάστηκε στη Ρόδο. Φυλάσσεται στο Ερμιτάζ.

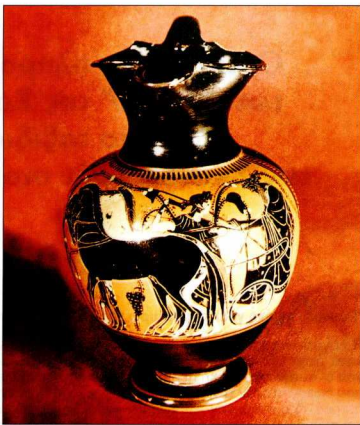
απόγονοί τους, αλλά ανάμεσα τους είχαν εισχωρήσει και εκπρόσωποι αυτοχθόνων εθνοτήτων. Η επιγραφή που ακολουθεί είναι χαρακτηριστική:

A
Τύχων/ος
B
Σήμα/τι τῶι δ' ὑπόκειται
ἀνήρ/ [πολλοί]/αι [π]ο[θ]ε[ι]ν[ος]
Γ
Ταῦρος ἐὼν γενετὴν τοῦνο
[μ]α δ' ἔσσι Τύχων.

Η επιγραφή βρέθηκε στο νεκροταφείο του Παντικαίου και ανάγεται στον 5ο αιώνα π.Χ.²². Το περιεχόμενό της είναι σπουδαίας σημασίας, αφού αποδεικνύει ότι ο Τύχων, ταυρική καταγωγής, ζούσε, και μάλιστα είχε την τιμή να ταφεί στο Παντικαίο, ως Έλληνας. Από το ελεγειακό μέτρο του επιταφίου φανερώνεται ότι στην πόλη ζούσε και κάποιος ποιητής.

Βλέπουμε λοιπόν ότι η παρουσία μη ελληνικών στοιχείων είναι γεγονός αναμφισβήτητο. Τίθεται όμως το ερώτημα: ήταν οι σχέσεις Ελλήνων και αυτοχθόνων εθνοτήτων πάντα ειρηνικές; (τουλάχιστον κατά την περίοδο της άφιξης των αποικιστών.)

Ας δώσουμε τον πρώτο λόγο στις γραπτές πηγές. Ο συγγραφέας του δου αιώνα μ.Χ. Στέφανος Βυζάντιος, αναφερόμενος στην ίδρυση του Παντικαίου, γράφει: "ὠκίσθη δὲ παρὰ Αἰήτου παιδός, λαβόντος τὸν τόπον παρὰ Ἀγαθῶ του Σκυθῶν βασιλέως"²³. Χωρίς να σταθούμε ιδιαίτερα στην ανακρίβεια του πρώτου σκελούς της πρότασης, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε από το "λαβόντος" ότι η παραχώρηση της περιοχής από το Σκυθὴ βασιλιά έγινε υπό ειρηνικές συνθήκες. Ἐτσι τουλάχιστον αφήνει να εννοηθεῖ ο Βυζαντινὸς συγγραφέας. Ο γεωγράφος Στράβων αναφέρει ότι "ἐξήλασαν ἐκ τῶν τόπων Σκύθας Ἕλληνας οἱ Παντικαίου και τὰς ἄλλας οἰκισαίντες πόλεις τὰς ἐν Βοσπόρῳ", πράγμα που σημαίνει ότι ο εκποτισμός των Σκυθῶν δεν έγινε οικειοθελῶς ἀλλὰ ἐκδιώχθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Συνεπῶς, οἱ διαδόσεις των Σκυθῶν δεν ἦταν και πολὺ φιλικές ἀπέναντι στους νεοαφικθέντες, γεγονός που ἐξηγεῖ ἡ οι-

κοδόμησι ισχυροῦ οχυρωματικοῦ τεύχους, πλάτους 2,34 μ. περίπου²⁵, γύρω ἀπὸ τὸ Παντικαίο ἤδη ἀπὸ τὸν 6ο αἰώνα π.Χ. Η συμπεριφορὰ των Σκυθῶν ἐνίπε πιο εχθρική ὅταν συνειδητοποιήσαν τὴν κυριαρχία των Ἑλλήνων στὸν Κιμμερικό Βόσπορο, πράγμα που εἶχε ως ἀποτέλεσμα να δυσκολευεῖται ἡ διέλευσί τους στὴν ἀπέναντι οχθῆ, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ Σίνδοι. Οἱ λεηλατηκῆς ἐπιδρομῆς των Σκυθῶν, που διαρκούσαν οχτῶ περίπου μῆνες κάθε χρόνο, ὅταν, σύμφωνα με μαρτυρία του Ηροδότου, τα νερά του Βοσπόρου ψύχονταν και πάγινων, ἦταν ἡ αἰτία τῆς δημιουργίας φόβου και ἀνασφάλειας στὸς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι οχύρωναν κάθε καινούργια πόλη που ἴδρυναν, ξεκινώντας ἀπὸ τὸν 5ο αἰώνα π.Χ., δηλαδὴ μετὰ τὸ Παντικαίο. Τόσος δὲ ἦταν ὁ φόβος που υπήρχε, ὥστε μερικὲς φορές τὸ πλάτος των τευχῶν ἐφτανε τὰ 8 μ., ὅπως στὴν περίπτωση τῆς πόλης λούρατος. Συνοψίζοντας τὰ παραπάνω, μπορούμε να πούμε τί ἀπὸ τὸ τέλος του 7ου αἰώνα π.Χ. οἱ Ἕλληνας ὄχι μόνο εγκαταστήθηκαν και ἐδραιώθηκαν στὴν περιοχή των βόρειων παρα-

λίων του Εὐξείνου πόντου, ἀλλὰ κατόρθωσαν να ἐξελληνίσουν και να αφομοιώσουν τους αὐτόχθονες κατοίκους, ἔχοντας ως ὄπλο μια τεράστια πολιτισμική κληρονομιά, που μετέφεραν μαζί τους μακριὰ ἀπὸ τῆς ἐλλαδικῆς μητροπόλεως.

Greek Colonies in Euxinus Pontos

E. Petropoulos

One of the most interesting chapters of ancient Greek history is that which includes the ambitious efforts of ancient Greeks to break new grounds of commercial and cultural contact with peoples and nations of unknown to them, until then, areas. The Greek ships carried the seafarers, who defying all danger responded positively to the great challenge for charting and conquering new lands. This activity, which peaked during the late eighth century and continued until the sixth century BC was named by R. Hopper, as the "Age of Adventures". From the late seventh century BC, Greeks not only settled and made their presence firm on the northern shores of Euxinus Pontos, but also managed to hellenize and assimilate the natives, armed with their huge cultural heritage, which they carried with them away from their Hellenic metropolises.

Μεταμόρφωση αναγόη.
Παντικαίο. Τέλος δου -
αρχές δου αι. π.Χ.
Φυλάσσεται στο Κρατικό
Ιστορικό Μουσείο της
Μόσχας.

Βιβλιογραφία

1. R. Hopper, *The early Greeks*, 1977, σ. 124.
2. Καρτελιάνο Γ. Α., Καυζινετάρ Β. Δ., *Ελληνική αποικιοποίηση στο Βόσπορο*, Μόσχα, 1992, σ. 11.
3. Μπλάβατσι Β. Δ., *Κλασική Αρχαιολογία*, Μόσχα, 1961, σ. 175.
4. Αρχαιολογία ΕΣΣΣ, *Αρχαία κρήνη στη Βόρεια Μαύρη Θάλασσα*, Μόσχα, 1964, σ. 33.
5. Μπλάβατσι Γ. Β., *Πόλεις του δυτικού Πόντου*, Μόσχα, 1953, σ. 23, 26, 6. Η. Bengtson, *Gotische Geschichte*, Αθήνα, 1991, σ. 95.
7. Ηρόδοτος, IV, 78.
8. Στράβων, VII, 4, 4. Αμανιάς Μαρκελίνος, XIII, 8.
9. Στράβων, VIII, 4, 3.
10. Γκαροτσόβ Β. Α., *Για τον πολιτισμό των Κιμμερικών*, ΤΣΑ ΡΑΗΟΗ, II, σ. 54 επ.
11. Στράβων, XI, 2, 5.
12. Ηρόδοτος, IV, 12.
13. Στράβων, VII, 4, 2.
14. Στράβων, XI, 2, 5.
15. Κρούγκλιαβα Η. Τ., *Το Κιμμερικό στο φως της αρχαιολογικής έρευνας*, Μόσχα, 1958, σ. 223-245.
16. Αβήτσου Δ. Α., *Βόσπρος της Αρχαιολογίας*, Μόσχα, 1965, σ. 148.
17. Αμπάνεβ Β. Ι., *Η γλώσσα και η κουλτούρα της Οσσετίας*, I, Μόσχα-Λένινγκραντ, 1949, σ. 158 επ.
18. Ο. π., σ. 170, 175, 195.
19. Corpus Inscriptionum Regni Bosphorani (CIRB) Μόσχα-Λένινγκραντ, 1965, σ. 176.
20. CIRB, σ. 169-170.
21. L. Zgusta, *Personennamen*, σ. 74, § 65, σ. 112, § 138.
22. CIRB, σ. 112-113.
23. Στέφανος Βυζάντιος, *Παντικαίο*.
24. Στράβων, XI, 2, 5.
25. Μπλάβατσι Β. Α., *Παντικαίο*, Μόσχα, 1964, σ. 28.